

Müasir demokratik Azərbaycanda azadlıq hüququnun gerçəkləşməsi

Hazırda bu, ölkəmizin daxili siyasətinin çox mühüm istiqaməti kimi çıxış edir: Xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyev ölkəmizin müasir mərhələdə yeritdiyi daxili siyasətin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərək, demişdir: "... daxili siyasət Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət qurmaq, bazar iqtisadiyyatı yaratmaq və iqtisadi islahatlar aparmaqdan, Azərbaycanın hər bir vətəndaşına azad, sərbəst yaşamaq, hüquqlarının qorunmasını təmin etmək və öz rifah halını yaxşılaşdırmaq imkanları yaratmaqdan ibarətdir".

Hazırda cəmiyyətimizdə şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarına dövlət tərəfindən iqtisadi, siyasi və hüquqi baxımdan real təminat verilir. Azərbaycanın müstəqil milli iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsi yolunda mühüm irəliləyişlər, beynəlxalq miqyaslı neft, qaz və enerji layihələrinin işlənilməsi və həyata keçirilməsində fəal iştirakı, əhalinin sosial rifah halının və mədəniyyətinin inkişafı, düşünülmüş xarici siyasət strategiyasının uğurları, bütövlükdə, hüquq sisteminin qeyd olunan istiqamətdə inkişaf etdirilməsi üçün real şərait yaradır. Bu münasibətdə, müstəqilliyin ilk dövrlərində qanuni hökuməti devirməyə, ölkədə hakimiyyətsizlik mühiti və vətəndaş qarşudurma yaratmağa yönəlmiş cəhdlərin dəf olunması, qanunsuz silahlı dəstələrin və cinayətkar qrupların ləğv edilməsi sahəsində dövlətimizin və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti, həm də ölkəmizin vətəndaşlarının həqiqi hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi demək idi. 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi ilə müstəqil respublikamızın Konstitusiyasının qəbul olunması (2002-ci ilin avqustunda keçirilmiş referendum əsasında ona dövrün tələblərindən irəliləyən bir sıra dəyişikliklər edilmişdir) milli dövlətçiliyin qorunmasında prinsipçə yeni mərhələni yaratdı. Həmin dövrdən etibarən dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, demokratiyanın genişləndirilməsi, vətəndaş cəmiyyəti əsaslarının yaradılması prosesləri daha uğurla və sürətlə həyata keçirilməyə başladı. Onlarla paralel surətdə vətəndaşların hüquq və azadlıqları daha da genişləndirilir və təkmilləşir. Ölkəmizdə açıq, demokratik cəmiyyətin əsaslarının yaradılması, hüquqi dövlətin formalaşması prosesində totalitar rejimin insan hüquqları və azadlıqları qarşısında yaratdığı sədlər qətiyyətlə aradan qaldırılır və qərarlaşmaqda olan yeni tipli hüquq sistemi cəmiyyət üzvlərinin azadlıqlarını daha dolğun reallaşdırmağa yönəlir. Hüquq sisteminin baş verən əsaslı islahatlar bu məqsədin həyata keçirilməsini asanlaşdırır. Qanunlarda və digər normativ aktlarda ümumi birgə yaşayış qaydalarının və yüksək humanist dəyərlərin təsbit olunması, azadlığın hərtərəfli həyata keçirilməsinə real hüquqi zəmin yaradır. Bu işdə hüquq normalarının səmərəli tətbiqi mexanizminin işləni-

lib-hazırlanması və həyata keçirilməsi müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bunsuz hüquq normaları və bütövlükdə, hüquq sistemi ilə ictimai gerçəklik arasında ahəngdarlıq təmin oluna bilməz. Hüququn öz başlıca tənzimləyici funksiyasını normal yerinə yetirməsi qeyri-mümkün olar.

Müstəqillik əldə olunan vaxtdan, keçən qısa müddət ərzində, qanunvericiliyin müxtəlif istiqamətlərinin təkmilləşməsi, hakimiyyət bölgüsü prinsipinin dəqiq tətbiqi, hüquq normaları sisteminin inkişaf etdirilərək, qabaqcıl dünya standartlarına uyğunlaşdırılması sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bütün bunlar özünün müvafiq ifadəsini ölkəmizin vətəndaşlarının hüquqları və azadlıqlarının genişləndirilməsi prosesində də tapmışdır. İndi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquq sisteminin bütün tərəfləri (əsas qanunların və digər normativ qanuni aktlardan başlayaraq, yerli dövlət orqanlarının qərarları və sərəncamlarına qədər) insanların və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını təmin etməyə yönələn ardıcıl xətt yerinə yetirir. Bu, təsadüfi olmayıb, onunla izah edilir ki, demokratikləşmə və hüquqi dövlət quruculuğu yolunda uğurla irəliləmək üçün, yeni cəmiyyətin müvafiq hüquqi bazasının yaradılması zəruridir. Bu münasibətdə hüquq sisteminin aparılan əsaslı islahatlar, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönələn qərarlar və tədbirlər müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyətə malikdir. Onlar eynilə də vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının genişləndirilməsinin və real həyata keçirilməsinin təmin olunması baxımından misilsiz rol oynayır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ölkəmizin vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının genişləndirilməsi ilə tənzimlənən genişmiqyaslı azadlıqları ifadə olunmuşdur. Əsas Qanunun 50-yə qədər maddəsində insanın hüquq və azadlıqlarının müxtəlif tərəfləri öz əksini tapmışdır. Bu sənədin 24-cü maddəsində yazılmışdır: "Hər kəsin doğulduğu andan tozunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır" Konstitusiyamızın 28-ci maddəsində bu müddəə daha da dəqiqləşdirilərək deyilir: "Hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada məhdudlaşdırıla bilər".

Əsas Qanunda təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlar, əhatə dairəsinə görə, çox genişdir. Onları siyasi, sosial-iqtisadi və şəxsi azadlıqlara ayırmaq olar. Siyasi hüquqlar və azadlıqlar qrupunda (bunu bəzən vətəndaşların demokratik hüquq və azadlıqları adlandırırlar) aşağıdakılar əsas yer tutur: cinsindən, milliyətindən, dini mənsubiyətindən və s. göstəricilərdən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının bərabərliyi; fikir və söz azadlığı; sərbəst toplaşmaq azadlığı; icazəli mitinqlər və yığıncaqlar keçirilməsi, küçə yürüşləri və nümayişlər keçirmək azadlığı; vətəndaşların müxtəlif ictimai təşkilatlarda birləşmək hüququ; geniş demokratik seçki hüquqları və sair.

Sosial-iqtisadi sahədə başlıca

hüquq və azadlıqlar bunlardır: mülkiyyət hüququ, xüsusi mülkiyyətin qanunla qorunması, əmək hüququ, istirahət hüququ, sosial təminat hüququ, təhsil hüququ, azad sahibkarlıq hüququ, sağlam ətraf mühində yaşamaq hüququ və sair.

Şəxsi azadlıqların siyahısı da xeyli dərəcədə zəngindir: buraya şəxsiyyətin toxunulmazlığı hüququ, milli mənsubiyyət hüququ, mənzil hüququ, ana dilindən sərbəst istifadə, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, vicdan azadlığı, mütəhimin özünü müdafiə hüququnun təmin edilməsi və sair daxildir.

Fəlsəfə elmləri doktoru Qərib Allahverdiyev göstərir ki, qeyd olunan hüquqlar və azadlıqlar formal xarakter daşımır. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən dövlət və hüquq-mühafizə orqanları, bütövlükdə, hüquq sistemi onların real həyata keçirilməsini təmin edir. Bu istiqamətdə vətəndaşların qarşısında yaradılan hər hansı maneə və çətinliklər qətiyyətlə aradan qaldırılır. Bütün bunlar, subut edir ki, hüquqi dövlət quruculuğu prosesində vətəndaşların azadlıqlarını reallaşdırmaq üçün çox geniş imkanlar açılır və real təminatlar verilir. Bununla əlaqədar, qeyd edək ki, cəmiyyətdə müəyyən qüvvələrin iradəsi ilə, yaxud da ümumi xeyirxah ideali ifadə edən xoş niyyətlərin təzahürü kimi genişmiqyaslı hüquq və azadlıqlar rəsmi surətdə elan edilə bilər, onların əsas qanunda hüquqi cəhətdən təsbit olunması da mümkündür. Lakin bu, hələ cəmiyyətdə real hüquq və azadlıqların təmin olunması demək deyildir. Bunun üçün cəmiyyətin, ictimai inkişafın müvafiq səviyyəsinə malik olmaq tələb olunur. Əgər mövcud ictimai quruluş öz üzvlərinə rəsmi elan olunmuş hüquq və azadlıqları həyata keçirmək üçün real şərait yaratmırsa, onda sonuncular həyatilikdən məhrum olur, havada asılı qalır. Buradan aydın olur ki, qanunlar əsasında insanlara azadlıqların bəyan edilməsi ilə onların faktiki həyata keçirilməsi arasında uyğunluq təmin olunmalıdır. Məsələn bu səpkidə yanaşdıqda, göstərməli ki, sosializm dövründə də vətəndaşların müəyyən hüquq və azadlıqlara malik olduqları qanunvericilikdə, rəsmi bəyanatlarda elan olunurdu, lakin onların həyata keçirilməsi mexanizmləri zəif idi və real təminat yox idi. Bundan fərqli olaraq, milli müstəqillik dövrünün hüquq sisteminin məsələnin bu tərəfinə xüsusi diqqət yetirilir. Azadlıqların yerinə yetirilməsinə dövlət təminatı verilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 26-cı maddəsində deyilir: "Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir".

Burada belə bir məqamı da vurğulamaq yerinə düşər ki, dövlət, insanların bu sahədə elan olunmuş müddəaların reallaşmasına, sadəcə, təminat verməklə məhdudlaşmır, həm də onu öz fəaliyyətinin əsasına qoyur. Əsas Qanunun 12-ci maddəsində deyilir: "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir".

Bu məsələdən danışıqda, be-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

lə bir cəhət də qeyd olunmalıdır: ölkəmizdə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının özü bir dəyəri daşıyır, cəmiyyətimiz inkişaf etdikcə, onların məzmunu və əhatə dairəsi genişlənir, yeni-yeni formalar kəsb edir. Məsələn, siyasi sferada hər bir vətəndaşın siyasi proseslərdə və idarəcilikdə fəal iştirakının təmin edilməsi, həmin məqsədlə seçki sisteminin demokratik prinsiplərinin daha da təkmilləşdirilməsi başlıca istiqamət kimi çıxış edir. Yaxud da iqtisadi həyatda bazar münasibətləri inkişaf etdikcə, azad sahibkarlığa şərait və imkanlar yaradan hüquq və azadlıqlar durmadan genişlənir. Eynilə də ölkəmizdə vətəndaşların şəxsi hüquqları və azadlıqlarının durmadan artması meyili müşahidə edilir. Qeyd olunan prosesdə söz azadlığı, yüzlərlə mətbuat orqanının senzurasız nəşr edilməsi, özəl televiziya və radio kanallarının sayının çoxalması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Fəlsəfə elmləri doktoru Qərib Allahverdiyev göstərir ki, hüquq sisteminin azadlığının reallaşmasına hərtərəfli imkanlar açdığına həm də bunda görmək olar. Ölkəmizdə hüquq və azadlıqların qorunmasına yönəlmiş dövlət məcburiyyət sisteminin tətbiq olunması, bəzi hallar (vətənə xəyanət, casusluq, ağırlaşdırıcı şəraitdə qəsdən adam öldürmək və sair) istisna olunmaqla, özündə həm də tərbiyəvi təsiri ifadə edir. Belə ki, məcburiyyət və cəzalandırma əksər hallarda bu və ya digər fərdlərin özbaşınalığına qarşı çevrilir, ümumi cəmiyyətin maraqları naminə həyata keçirilir. Buna

görə də, tərbiyəvi və humanist mənə alır. Dünyanın qabaqcıl dövlətlərinin qazandıqı uğurlar, habelə, ölkəmizin bu sahədə əldə etdiyi təcrübə sübut edir ki, demokratiya hərc-mərclik, xaos və özbaşınalıq deyildir. O, yalnız ictimai-siyasi sabitliyin, qanunların aliliyinin hökm sürdüyü şəraitdə mövcud ola və öz hüduqlarını genişləndirərək, inkişaf edə bilər. Ölkəmizdə əsas qanunvericilik orqanı olan Milli Məclisə keçirilmiş seçkilər, digər hakimiyyət və yerli idarəcilik orqanlarının formalaşmasında xalqın geniş təbəqələrinin yaxından və fəal iştirakı, onların demokratik ab-hava şəraitində öz azadlıqlarını reallaşdırdığına əyani sübutdur. Bununla əlaqədar olaraq, belə bir məqam da diqqət cəlb edir. Qanunların özü hələ real hüquq təmin etmir. Sonuncu, insanlar arasında fəaliyyətin müxtəlif sahələrində azadlığın tənzimləyicisi funksiyası yerinə yetirdikdə, öz adekvat mənasını kəsb edir. Qeyd olunan tərəflər arasında uyğunsuzluq özünü göstərdikdə, bundan vətəndaşların real azadlıqları daha çox zərər çəkir. Sözügedən məqam, qanunlarda bu və ya digər baxımdan boşluqlar olduqda, onların real təsiri mexanizmi işləni hazırlanmadıqda, daha aydın üzə çıxır.

Dövlətin və bütövlükdə, hüquq sisteminin vətəndaşların azadlıqları üçün təminat verməsi öz ifadəsini cəmiyyətdəki ictimai təşkilatların və birliklərin fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin həllində də tapır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru